

Dariusz Michta

Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi

DYSPOZYCJA WKŁADEM NA WYPADEK ŚMIERCI – ZAGADNIENIA SPADKOWE

Streszczenie (abstrakt): Ustawa Prawo bankowe stanowi, iż kwota wypłacona w wyniku dyspozycji wkładem na wypadek śmierci nie wchodzi do spadku po posiadaczu rachunku. Przedmiotem artykułu są relacje pomiędzy dyspozycją wkładem na wypadek śmierci a instytucjami prawa spadkowego. Artykuł przedstawia relacje pomiędzy zapisem bankowym a testamentem oraz przedstawia poglądy dotyczące zagadnienia, czy kwotę wypłaconą w wyniku dyspozycji wkładem na wypadek śmierci należy uwzględnić przy obliczaniu zachowku.

Słowa kluczowe: bank, zapis bankowy, spadek, zachowek

DISPOSITION OF CONTRIBUTION IN CASE OF DEATH – INHERITANCE ISSUES

Abstract: The Banking Act provides that the amount paid as a result of disposition of contribution in case of death does not part of the inheritance of the account possessor. The subject of the article is the relationship between the disposition of contributions in case of death and inheritance law institutions. The article presents the relationship between the bank bequest and the will and presents views on the issue of whether the amount paid as a result of the disposition of a contribution in case of death should be included in the calculation of the forced portion.

Keywords: bank, bank bequest, inheritance, forced portion

Wstęp

W numerze 1/2019 „Eunomii”¹ został opublikowany artykuł, który otworzył cykl publikacji poświęconych instytucji dyspozycji wkładem na wypadek śmierci. Artykuł ten opisywał historyczną ewolucję przepisów dotyczących dyspozycji wkładem na wypadek śmierci, a także prezentował obecnie obowiązujące regulacje prawne, porównując zapis bankowy z analogiczną instytucją unormowaną w ustawie o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych². W numerze 2/2019 „Eunomii”³ ukazał się drugi artykuł, omawiają-

¹ D. Michta, *Dyspozycja wkładem na wypadek śmierci – rys historyczny i obowiązujące regulacje*, „Eunomia – Rozwój Zrównoważony – Sustainable Development” 1/2019, s. 9-15.

² Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych, t.j. Dz. U. z 2019 r., poz. 2412 ze zm.

cy tym razem zakres podmiotowy (wkładczy i beneficjenci) oraz przedmiotowy zapisu bankowego. W numerze 1/2020 „Eunomii”⁴ opublikowany został z kolei trzeci artykuł, poświęcony zagadnieniom podatkowym związanym z dyspozycją wkładem na wypadek śmierci. Tematem niniejszego, czwartego już artykułu z serii dotyczącej zapisu bankowego, są zagadnienia spadkowe.

Dyspozycja wkładem na wypadek śmierci a ogólne zasady dziedziczenia

Z chwilą śmierci spadkodawcy prawa i obowiązki zmarłego przechodzą na inne osoby. Osoby te wstępują w ogół należących do spadku cywilnych praw i obowiązków majątkowych (sukcesja uniwersalna)⁵. Pomimo tej ogólnej zasady występuje w prawie polskim szereg instytucji, których – podobnie jak ma to miejsce w przypadku zapisu bankowego – beneficjentami mogą stać się określone osoby, niezależnie od tego, czy są spadkobiercami, czy też nie.

W drodze przykładu – stosownie do art. 16 § 3 ustawy Prawo spółdzielcze⁶ członek spółdzielni może w deklaracji lub w odrębnym pisemnym oświadczeniu złożonym spółdzielni wskazać osobę, której spółdzielnia obowiązana jest po jego śmierci wypłacić udziały; prawo z tego tytułu nie należy do spadku. Należy przy tym zaznaczyć, iż spadkodawca może dyspozycję w każdej chwili odwołać⁷. Podobnie, stosownie do art. 831 § 3 ustawy Kodeks cywilny⁸, suma ubezpieczenia przypadająca uprawnionemu z tytułu ubezpieczenia osobowego nie należy do spadku po ubezpieczonym. Ubezpieczający może wskazać jedną lub więcej osób uprawnionych do otrzymania sumy ubezpieczenia w razie śmierci osoby ubezpieczonej i może każde z tych zastrzeżeń zmienić lub odwołać w każdym czasie (art. 831 § 1 ustawy Kodeks cywilny)⁹.

Taką instytucją jest również zapis bankowy. W przypadku zbiegu uprawnień beneficjentów wkładczy i uprawnień jego spadkobierców pierwszeństwo zaspokojenia z wkładu przysługuje beneficjentom¹⁰. Stosownie do art. 56 ust. 5 ustawy Prawo bankowe¹¹ kwota wypłacona w wyniku dyspozycji wkładem na wypadek śmierci nie wchodzi do spadku po posiadaczu rachunku. Ta okoliczność skutkuje rozbieżnymi zapatrywaniami na to, czy kwoty wynikające z dyspozycji wkładem na wypadek śmierci należy uwzględnić przy ob-

³ D. Michta, *Dyspozycja wkładem na wypadek śmierci – zakres podmiotowy oraz przedmiotowy*, „Eunomia – Rozwój Zrównoważony – Sustainable Development” 2/2019, s. 55-62.

⁴ D. Michta, *Dyspozycja wkładem na wypadek śmierci – zagadnienia podatkowe*, „Eunomia – Rozwój Zrównoważony – Sustainable Development” 1/2020, s. 43-48.

⁵ J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe w zarysie*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1967, s. 36, 69.

⁶ Ustawa z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze, t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 275.

⁷ E. Skowrońska-Bocian, *Prawo spadkowe*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2010, s. 17.

⁸ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1145 ze zm.

⁹ E. Skowrońska-Bocian, *Prawo...*, dz. cyt., s. 17.

¹⁰ A. Szpunar, *Wypłaty z rachunku oszczędnościowego po śmierci jego posiadacza*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 3/1998, s. 421.

¹¹ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe, t.j. Dz. U. z 2019 r., poz. 2357 ze zm.

liczaniu zachowku, czy też nie. Zanim jednak przejdziemy do przedstawienia tych rozbieżności, należy omówić relacje pomiędzy zapisem bankowym a testamentem.

Zapis bankowy a testament

Zgodnie z art. 941 ustawy Kodeks cywilny rozrządzić majątkiem na wypadek śmierci można jedynie przez testament. W literaturze przedmiotu wskazuje się, iż dyspozycja wkładem na wypadek śmierci jest zbliżona do testamentu i stanowi jednocześnie wyjątek od wyżej wskazanej zasady wyłączności rozrządzenia majątkowego na wypadek śmierci przez testament¹². Podobnie jak w przypadku testamentu¹³, tak również w przypadku zapisu bankowego dyspozycja późniejsza wkladcy uchyla dyspozycję wcześniejszą¹⁴. Zatem w przypadku, gdy wkladca posiadając kilka rachunków bankowych w kilku różnych bankach, wyda najpierw dyspozycję w jednym banku, a następnie w innym, dyspozycja późniejsza uchyla wcześniejszą, nawet jeśli wkladca nie cofnie dyspozycji pierwotnej.

Dyspozycja wkładem na wypadek śmierci a zachówek

Kontrowersje w doktrynie budzi zagadnienie dotyczące uwzględniania – przy obliczaniu zachowku – kwot wypłaconych na podstawie dyspozycji wkładem na wypadek śmierci. Stosownie do art. 991 § 1 ustawy Kodeks cywilny zstępnym, małżonkowi oraz rodzicom spadkodawcy, którzy byliby powołani do spadku z ustawy, należą się, jeżeli uprawniony jest trwale niezdolny do pracy albo jeżeli zstępny uprawniony jest małoletni – dwie trzecie wartości udziału spadkowego, który by mu przypadał przy dziedziczeniu ustawowym, w innych zaś wypadkach – połowa wartości tego udziału. Przeważa stanowisko, że kwoty wynikające z dyspozycji wkładem na wypadek śmierci należy uwzględnić przy obliczaniu zachowku. Wskazuje się, iż sytuacja beneficjenta zapisu bankowego jest identyczna z sytuacją obdarowanego¹⁵. Odmienne stanowisko, o charakterze postulatycznym, sprowadza do propozycji uściślenia przepisów ustawy Prawo bankowe, prowadzącego do wskazania, iż do dyspozycji wkładem na wypadek śmierci nie mają zastosowania następujące artykuły ustawy Kodeks cywilny: art. 993 (o doliczaniu darowizn do spadku), art. 996 (o zaliczeniu darowizny na zachówek), art. 1000 (o odpowiedzialności obdarowanego wobec uprawnio-

¹² W. Pyziół, *O tzw. zapisie bankowym na gruncie przepisów nowego prawa bankowego*, „Prawo Bankowe” 2/1999, s. 114.

¹³ Zgodnie z art. 947 ustawy Kodeks cywilny jeżeli spadkodawca sporządził nowy testament nie zaznaczając w nim, że poprzedni odwołuje, ulegają odwołaniu tylko te postanowienia poprzedniego testamentu, których nie można pogodzić z treścią nowego testamentu.

¹⁴ W. Pyziół wskazuje, iż przepisy ustawy Kodeks cywilny o testamencie należy stosować do zapisu bankowego w drodze ostrożnej analogii - W. Pyziół, *O tzw. zapisie...*, dz. cyt., s. 114.

¹⁵ J. Gwiazdomorski, *Wypłaty z wkładów oszczędnościowych po śmierci wkladcy*, „Nowe Prawo” 11/1964, s. 1046; A. Szpunar, *Uprawnienia do dysponowania wkładem oszczędnościowym na wypadek śmierci*, „Nowe Prawo” 1/1977, s. 11; P. Księżak, *Zachówek w polskim prawie spadkowym*, LexisNexis Polska, Warszawa 2012, s. 284; E. Drozd, *Darowizna na wypadek śmierci*, „Rejent” 1/1992, s. 89. Popierając to stanowisko, J. Piątowski wskazywał, iż w praktyce bankowej (1987 rok) sięga się po analogię z przepisów o zapisie - J. Piątowski, *Prawo spadkowe. Zarys wykładu*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1987, s. 44.

nego do zachowku) oraz art. 1039 (o zaliczeniu darowizn na poczet schedy spadkowej)¹⁶. W mojej ocenie stanowisko pierwsze, przeważające w doktrynie, nie jest trafne. Ustawodawca jednoznacznie wskazał (art. 56 ust. 5 ustawy Prawo bankowe), że kwota wypłacona w wyniku dyspozycji wkładem na wypadek śmierci nie wchodzi do spadku po posiadaczu rachunku. Jeśli ustawodawca chciałby, aby kwoty wynikające z zapisu bankowego były uwzględniane przy obliczaniu zachowku, zostałyby to – w mojej ocenie – wyraźnie wskazane w ustawie. Pomimo podobieństwa, dyspozycja wkładem na wypadek śmierci – jednostronna czynność prawna wkładcy¹⁷ – nie jest tożsama z darowizną, czyli umową pomiędzy darczyńcą a obdarowanym. Dyspozycja wkładem na wypadek śmierci może być w każdym czasie przez posiadacza rachunku zmieniona lub odwołana na piśmie (art. 56 ust. 3 ustawy Prawo bankowe), natomiast darczyńca może odwołać darowiznę, jeżeli obdarowany dopuścił się względem niego rażącej niewdzięczności (art. 898 § 1 ustawy Kodeks cywilny), a darowiznę jeszcze niewykonaną, jeżeli po zawarciu umowy jego stan majątkowy uległ takiej zmianie, że wykonanie darowizny nie może nastąpić bez uszczerbku dla jego własnego utrzymania odpowiednio do jego usprawiedliwionych potrzeb albo bez uszczerbku dla ciążących na nim ustawowych obowiązków alimentacyjnych (art. 896 ustawy Kodeks cywilny)¹⁸. Zrównanie, z punktu widzenia zachowku, skutku zapisu bankowego i darowizny, sprowadzałoby treść art. 56 ust. 5 ustawy Prawo bankowe jedynie do technicznego ułatwienia wypłaty kwoty wynikającej z dyspozycji wkładem na wypadek śmierci przed wydaniem przez sąd postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku lub dokonaniem przez notariusza poświadczenia dziedziczenia. W mojej ocenie nie jest przekonujący argument o ewentualnym pokrzywdzeniu spadkobierców¹⁹, gdyż takie a nie inne rozrządzenie majątkowe jest po prostu zgodne z wolą wkładcy (którą należy honorować), a także argument, iż wypłaty z tytułu dyspozycji wkładem na wypadek śmierci zostały objęte podatkiem od spadków i darowizn²⁰, ponieważ regulacje prawa podatkowego mają charakter wtórny w stosunku do regulacji prawa prywatnego.

Należy zaakcentować jednakże, iż Sąd Najwyższy – w postanowieniu z dnia 27 września 2017 roku, sygn. akt V CSK 50/17 – przyjął, odmiennie niż sądy pierwszej i drugiej instancji, stanowisko dominujące w literaturze przedmiotu, tj. stanowisko, że kwoty wynikające z dyspozycji wkładem na wypadek śmierci należy uwzględnić przy obliczaniu zachowku. Sąd Najwyższy podniósł, iż zgodnie z art. 1039 § 1 ustawy Kodeks cywilny w razie dziedziczenia ustawowego i działu spadku między zstępnymi albo zstępnymi i małżonkiem, spadkobiercy ci są wzajemnie zobowiązani do zaliczenia na schedę spadkową otrzymanych od spadkodawcy darowizn oraz zapisów windykacyjnych, chyba

¹⁶ W. Pyziół, *O potrzebie i kierunkach reformy prawa bankowego prywatnego*, „Prawo Bankowe” 11/2002, s. 71.

¹⁷ D. Michta, *Dyspozycja wkładem na wypadek śmierci – zakres...*, dz. cyt., s. 59-60.

¹⁸ R. Wiśniewski, *Charakter dyspozycji wkładem oszczędnościowym w myśl art. 37 prawa bankowego*, „Nowe Prawo” 7-8/1983, s. 67, który – akcentując różnice pomiędzy zapisem bankowym a darowizną – wskazuje, iż takie rozrządzenie testamentowe będzie z reguły czynnością prawną nieodpłatną, a u jej podstaw znajdzie się w zasadzie *causa donandi*.

¹⁹ P. Księżak, *Zachówek...*, dz. cyt., s. 285.

²⁰ Tamże, s. 284.

że z oświadczenia spadkodawcy lub z okoliczności wynika, że darowizna lub zapis windykacyjny zostały dokonane ze zwolnieniem od obowiązku zaliczenia. Chociaż powołany przepis stanowi jedynie o darowiznach, to – zauważa Sąd Najwyższy – powszechnie przyjmuje się, że w zasadzie chodzi o wszystkie nieodpłatne przysporzenia, które za życia spadkodawcy wyszły z jego majątku i przeszły na spadkobiercę. Przez użyte w art. 1039 § 1 ustawy Kodeks cywilny określenie „darowizna” należy – w ocenie Sądu Najwyższego – rozumieć wszelkie przysporzenia dokonane przez spadkodawcę pod tytułem darmym, ma ono zatem szersze znaczenie niż określenie „darowizna” uregulowana w art. 888 ustawy Kodeks cywilny. W konsekwencji Sąd Najwyższy uznał, że dyspozycja wkładem na wypadek śmierci należy do czynności o charakterze darmym w rozumieniu przyjętym na płaszczyźnie art. 1039 § 1 ustawy Kodeks cywilny²¹.

Uzupełniająco należy wskazać, iż powyższe rozważania odnoszą się także do dyspozycji wypłaty po śmierci członka kasy z jego wkładu członkowskiego i oszczędności w kwocie nieprzekraczającej ogółem sumy przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w gospodarce narodowej, ogłaszanej przez Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego, w okresie 5 lat kalendarzowych poprzedzających wypłatę (art. 14 ust. 1 pkt 2) ustawy o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych²².

Podsumowanie

Dyspozycja wkładem na wypadek śmierci jest instytucją prawa bankowego, nie można jej jednak analizować z pominięciem przepisów prawa spadkowego. Ustawa Prawo bankowe stanowi, iż kwota wypłacona w wyniku dyspozycji wkładem na wypadek śmierci nie wchodzi do spadku po posiadaczu rachunku. Z powyższego należy, w mojej ocenie, wyciągnąć wniosek, iż kwoty wynikające z zapisu bankowego nie powinny być uwzględniane przy obliczaniu zachowku. Należy jednak przyznać jednocześnie, iż nie jest to stanowisko w literaturze przedmiotu dominujące. Mniej rozbieżności budzi relacja testamentu do zapisu bankowego, który uważa się za instytucję podobną do testamentu, stanowiącą jednocześnie wyjątek od zasady wyłączności rozrządzenia majątkowego na wypadek śmierci przez testament.

Bibliografia:

1. Drozd E., *Darowizna na wypadek śmierci*, „Rejent” 1/1992.
2. Gwiazdomorski J., *Prawo spadkowe w zarysie*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1967.

²¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 września 2017 roku, sygn. akt V CSK 50/17, <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/orzeczenia3/v%20csk%2050-17-1.pdf> (data dostępu: 02.04.2020 r.).

²² P. Zakrzewski, *Charakter prawny dyspozycji wkładem członkowskim i oszczędnościami na wypadek śmierci*, [w:] *Rozprawy cywilistyczne. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Edwardowi Drozdowi* (red.) M. Pecyna, J. Pisuliński, M. Podrecka, Lexis Nexis, Warszawa 2013, s. 550-551, który wskazuje, że uwzględnienie przysporzenia beneficjenta dyspozycji z art. 14 ust. 1 pkt 2) ustawy o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych przy obliczaniu zachowku zależy od tego, czy w wyniku tej dyspozycji beneficjent uzyskał przysporzenie pod tytułem darmym, czy odpłatnym.

3. Gwiazdomorski J., *Wyплаты z wkładów oszczędnościowych po śmierci wkladcy*, „Nowe Prawo” 11/1964.
4. Księżak P., *Zachówek w polskim prawie spadkowym*, LexisNexis Polska, Warszawa 2012.
5. Michta D., *Dyspozycja wkładem na wypadek śmierci – rys historyczny i obowiązujące regulacje*, „Eunomia – Rozwój Zrównoważony – Sustainable Development” 1/2019.
6. Michta D., *Dyspozycja wkładem na wypadek śmierci – zakres podmiotowy oraz przedmiotowy*, „Eunomia – Rozwój Zrównoważony – Sustainable Development” 2/2019.
7. Michta D., *Dyspozycja wkładem na wypadek śmierci – zagadnienia podatkowe*, „Eunomia – Rozwój Zrównoważony – Sustainable Development” 1/2020.
8. Piątowski J., *Prawo spadkowe. Zarys wykładu*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1987.
9. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 września 2017 roku, sygn. akt V CSK 50/17, <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/orzeczenia3/v%20csk%2050-17-1.pdf>, [data dostępu: 02.04.2020 r.].
10. Pyziół W., *O potrzebie i kierunkach reformy prawa bankowego prywatnego*, „Prawo Bankowe”, 11/2002.
11. Pyziół W., *O tzw. zapisie bankowym na gruncie przepisów nowego prawa bankowego*, „Prawo Bankowe” 2/1999.
12. Skowrońska-Bocian E., *Prawo spadkowe*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2010.
13. Szpunar A., *Uprawnienia do dysponowania wkładem oszczędnościowym na wypadek śmierci*, „Nowe Prawo” 1/1977.
14. Szpunar A., *Wyплаты z rachunku oszczędnościowego po śmierci jego posiadacza*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 3/1998.
15. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1145 ze zm.
16. Ustawa z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze, t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 275.
17. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe, t.j. Dz. U. z 2019 r., poz. 2357 ze zm.
18. Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych, t.j. Dz. U. z 2019 r., poz. 2412 ze zm.
19. Wiśniewski R., *Charakter dyspozycji wkładem oszczędnościowym w myśl art. 37 prawa bankowego*, „Nowe Prawo” 7-8/1983.
20. Zakrzewski P., *Charakter prawny dyspozycji wkładem członkowskim i oszczędnościami na wypadek śmierci*, [w:] *Rozprawy cywilistyczne. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Edwardowi Drozdowi* (red.) M. Pecyna, J. Pisuliński, M. Podrecka, Lexis Nexis, Warszawa 2013.

Dane kontaktowe

demichta@op.pl